

Alina Grynia

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie

Czynniki warunkujące napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów bałtyckich

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne są powszechnie postrzegane jako źródło korzyści dla krajów przyjmujących je. Oczekiwania związane z BIZ powodują, iż kraje konkurują między sobą w zakresie stwarzania warunków korzystnych dla dokonywania inwestycji długoterminowych – przyjaznego klimatu inwestycyjnego. Tym niemniej, podejmowane działania (lub ich brak) mogą nie tylko przyciągać kapitał zagraniczny, ale również zniechęcać do inwestowania. Mogą ponadto spowodować wycofanie już zainwestowanego kapitału. Podstawowym celem niniejszego opracowania jest identyfikacja zestawu czynników decydujących o klimacie inwestycyjnym w krajach bałtyckich – Litwie, Łotwie i Estonii. Czynniki warunkujące napływ BIZ do krajów bałtyckich oceniono w podziale na czynniki zachęcające do inwestowania oraz bariery inwestycyjne w ocenie inwestorów zagranicznych. Wyniki przeprowadzonej analizy pozwoliły określić kierunki zmian dla analizowanych gospodarek.

Słowa kluczowe: bezpośrednie inwestycje zagraniczne, klimat inwestycyjny, kraje bałtyckie

Klasyfikacja JEL: F21, F23

Determinants of foreign direct investment inflow to the Baltic Sea states

Foreign direct investment is generally perceived as a source of benefits for the countries that receive it. The expected effects of FDI lead countries to compete with each other by creating favourable conditions for long-term investments, i.e., a favourable investment climate. However, the actions undertaken may not only attract foreign capital, but also discourage investment and lead to the withdrawal of invested capital. The primary objective of this study is to identify the factors influencing the investment climate in Lithuania, Latvia, and Estonia. Factors influencing FDI inflows to the Baltic countries were evaluated and divided into what foreign investors perceive as incentives and barriers. Finally, the results allowed to determine the directions of change for the analysed economies.

Keywords: foreign direct investment, investment climate, Baltic Sea states

JEL classification: F21, F23

Wprowadzenie

W wyniku upadku socjalizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW), w tym i w krajach bałtyckich, rozpoczął się proces transformacji gospodarczej. Zainicjowane w tych krajach zmiany należą do jednych z najbardziej spektakularnych przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Rządy byłych republik bałtyckich stanęły przed koniecznością przebudowy gospodarki i wprowadzenia programów stabilizacyjnych. Według Leszka Balcerowicza ówczesna polityka gospodarcza polegała na stabilizacji makroekonomicznej, liberalizacji mikroekonomicznej oraz przebudowie instytucjonalnej [Balcerowicz, 1997]. Najważniejszym zadaniem dla krajów w procesie transformacji jest wkroczenie na ścieżkę trwałego wzrostu gospodarczego. Najczęściej jednak kraje te nie mają możliwości finansowania tego wzrostu własnymi środkami i potrzebują napływu kapitału z zewnątrz. Zwiększony popyt krajów EŚW na najbardziej pożądaną składnik tego kapitału – inwestycje bezpośrednie – powoduje rosnącą rywalizację. Najbardziej atrakcyjne są zwykle lepiej rozwinięte oraz ustabilizowane gospodarczo i politycznie kraje.

Na podstawie danych UNCTAD [World Investment Reports] można zauważyć, że kraje bałtyckie w różnym stopniu przyciągały kapitał zagraniczny w poszczególnych latach minionego okresu. Postępujący proces transformacji oraz integracja ze strukturami Unii Europejskiej sprawiły, że wielkość lokowanych tu inwestycji systematycznie wzrastała. Najwięcej kapitału w postaci inwestycji bezpośrednich napłynęło do tych krajów w latach 2007, 2011, 2013 i 2015. Wówczas Litwa, Łotwa i Estonia absorbowwały przeciętnie ponad 10% środków napływających do regionu EŚW. Najwięcej kapitału przyciągnęła Estonia – na koniec 2015 r. skumulowana wartość BIZ w tym kraju sięgała 19 mld USD, natomiast na Łotwie i Litwie – ok. 14,5 mld USD. Liczby te wskazują, iż w porównaniu z innymi krajami EŚW (Polska, Rumunia) kraje bałtyckie nie są szczególnie pożądanym miejscem lokat BIZ.

Przyciągnięcie inwestycji zagranicznych na swój teren nie jest łatwym zadaniem z powodu ostrej konkurencji w regionie EŚW oraz rywalizacji między krajami bałtyckimi, inwestorzy zagraniczni często bowiem traktują te kraje jako jeden rynek. Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja czynników zachęcających do podejmowania BIZ w poszczególnych krajach bałtyckich lub odwrotnie – zniechęcających do nich, oraz poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego Estonia przyciąga kapitał zewnętrzny bardziej skutecznie niż pozostałe dwa kraje.

1. Czynniki warunkujące klimat inwestycyjny na rynku krajowym

Czynników skłaniających przedsiębiorstwa do zagranicznych inwestycji jest wiele i na wiele sposobów się je przedstawia. Opierając się na istniejących teoriach BIZ, można stwierdzić, że decyzje inwestorów o podjęciu inwestycji na rynku zagranicznym zależą od własnościowych przewag przedsiębiorstw i korzyści z ich internalizacji, natomiast o wyborze geograficznej lokalizacji decydują czynniki składające się na otoczenie przedsiębiorstwa w kraju przyjmującym. John Harry Dunning ujął motywy internacjonalizacji w cztery grupy: motywy poszukiwania zasobów naturalnych, rynków zbytu, efektywności oraz strategicznych aktywów i zdolności [Dunning, 2008].

Przedsiębiorstwa poszukujące zasobów naturalnych skłaniają się do inwestowania za granicą w celu nabycia poszczególnych aktywów o lepszej jakości i po niższej cenie realnej niż można by tego dokonać na rynku lokalnym. Motywację do takich BIZ stanowi chęć uczynienia inwestującego przedsiębiorstwa bardziej zyskownym i konkurencyjnym. Większość produkcji takich przedsiębiorstw jest eksportowana. Z kolei przedsiębiorstwa poszukujące rynków zbytu inwestują w innych państwach czy regionach w celu dostarczania dóbr lub usług na te rynki. Taka inwestycja może być podjęta w celu utrzymania i zabezpieczenia istniejących rynków zbytu lub w celu wykorzystania i penetrowania nowych rynków. Trzecia grupa motywów koncentruje się wokół poprawy efektywności, a celem tego rodzaju inwestycji jest poprawa konkurencyjności firm z udziałem kapitału zagranicznego. Inwestycje dotyczące długoterminowych źródeł przewagi mają natomiast na celu pozyskiwanie aktywów strategicznych.

Opisane motywy podejmowania BIZ należy uzupełnić o czynniki decydujące o wyborze konkretnego państwa/regionu. Kluczowe jest zidentyfikowanie tych wszystkich elementów, które można określić mianem sprzyjających lub zniechęcających. Najważniejsze z nich łącznie tworzą zestaw zmiennych decydujących o uznaniu danej lokalizacji za atrakcyjną, tzn. charakteryzującą się przyjaznym klimatem inwestycyjnym [Rymarczyk i in., 2008]. Różnorodność podejść i koncepcji objaśniających istotę klimatu inwestycyjnego znajduje odzwierciedlenie w wielu definicjach tego zjawiska, a terminami stosowanymi zamiennie są zazwyczaj: atrakcyjność inwestycyjna, konkurencyjność lokalizacji oraz narodowa/regionalna przewaga konkurencyjna.

Można zatem przyjąć, iż klimat inwestycyjny obejmuje całokształt działań państwa goszczącego BIZ, zachęcających bądź zniechęcających potencjalnych zagranicznych inwestorów do podjęcia inwestycji oraz prowadzenia biznesu. Duża różnorodność występuje również w przypadku identyfikacji uwarunkowań składających się na korzystny klimat inwestycyjny [Przybylska, 2008; Witkowska, 1996]. Z powodu dużej liczby czynników nie jest możliwe stworzenie uniwersal-

nego zestawu wskaźników wszechstronnie określających atrakcyjność inwestycyjną danego kraju. UNCTAD wyróżnia trzy grupy czynników decydujących o napływie bezpośrednich inwestycji zagranicznych do danego kraju. Są to: polityka kraju w stosunku do BIZ, uwarunkowania ekonomiczne oraz uwarunkowania instytucjonalne i społeczne.

Tabela 1. Uwarunkowania napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych

I. Polityka kraju przyjmującego BIZ	II. Uwarunkowania instytucjonalne i społeczne
<ul style="list-style-type: none"> – stabilność ekonomiczna i polityczna – uregulowania dotyczące napływu BIZ – normy dotyczące filii – struktura i funkcjonowanie rynków – umowy międzynarodowe – programy prywatyzacyjne – polityka zagraniczna i podatkowa 	<ul style="list-style-type: none"> – porozumienia w sprawie ochrony BIZ – promocja kraju – zachęty dla inwestorów – poziom biurokracji i korupcji – wolność prowadzenia działalności
III. Uwarunkowania ekonomiczne	
<ul style="list-style-type: none"> – wielkość rynku, dynamika wzrostu, możliwość ekspansji na pobliskie rynki, preferencje konsumentów – dostęp do zasobów, koszt pracy, infrastruktura, aktywa technologiczne – możliwe efekty skali, koszty transportu, koszty pozyskiwania zasobów i poddostawców itd. 	

Źródło: [World Investment Reports].

Jednymi z najbardziej istotnych czynników, odgrywających ważną rolę w przyciąganiu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, są stabilność ekonomiczna i polityczna w kraju przyjmującym, uregulowania dotyczące BIZ, umowy międzynarodowe oraz polityka zagraniczna i podatkowa. Z kolei takie czynniki jak poziom biurokracji i korupcji, wolność prowadzenia działalności oraz zachęty dla inwestorów tworzą uwarunkowania instytucjonalne. Napływowi kapitału zagranicznego sprzyjają także czynniki ekonomiczne kraju przyjmującego inwestycje, stanowią one bowiem odzwierciedlenie faktycznego stanu gospodarki. Do mierników, które najpełniej obrazują stan gospodarczy i potencjał rynkowy danego kraju, można zaliczyć: wielkość rynku, dynamikę wzrostu, możliwość ekspansji na pobliskie rynki, preferencje konsumentów, koszt pracy, infrastrukturę, koszty transportu, poddostawców itd.

Polityka proinwestycyjna prowadzona przez kraj przyjmujący może obejmować szereg zachęt dla potencjalnych inwestorów, które można podzielić na fiskalne, finansowe i prawne [Stawicka, 2015]. Państwo oferujące korzystniejsze warunki ma większe szanse na pozyskanie inwestycji. Ekspertki OECD wyróżniają trzy sposoby działania w tym zakresie [OECD, 2003]:

- ogólne strategie, mające na celu zwiększenie atrakcyjności gospodarki przyjmującej,

- ukierunkowane strategie, skupiające uwagę na konkretnych branżach lub sektorach gospodarki, w których kraj przyjmujący posiada przewagi,
- brak określonej strategii w stosowaniu różnorodnych zachęt.

Zaprezentowane czynniki są niezwykle istotne zarówno z punktu widzenia potencjalnego inwestora, jak i gospodarki przyjmującej. Odpowiednie skonfigurowanie pakietu czynników może spowodować szeroki napływ kapitału zagranicznego. Z drugiej zaś strony, brak dbałości o powyższe determinanty sprawia, iż mogą się one stać barierami dla inwestorów lub odstraszyć ich od przedsięwzięć gospodarczych w danym kraju.

2. Czynniki sprzyjające inwestowaniu w krajach bałtyckich

Ważną przesłanką podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej na terenie wybranego kraju są uregulowania dotyczące napływu BIZ. Inwestora zagranicznego interesuje przede wszystkim, jakie reguły prawne napotka on na obszarze przyszłych inwestycji oraz na ile różnią się one od istniejących w jego kraju. W krajach bałtyckich osoby zagraniczne (fizyczne i prawne) mogą podejmować i wykonywać działalność gospodarczą na takich samych zasadach jak przedsiębiorcy krajowi. Obowiązujące tu zasady oparte są na uregulowaniach unijnych. Politykę proinwestycyjną Estonii można ocenić jako pasywną politykę liberalną w stosunku do BIZ – to jeden z nielicznych krajów w regionie EŚW, który nie posiada systemu odgórnych zachęt do prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej [European Commission Report, 2014]. Dwa pozostałe kraje stosują aktywną ukierunkowaną strategię przyciągania BIZ, wykorzystując w tym celu szeroki wybór zachęt. Na przykład Litwa od 2008 r. oferuje podmiotom prowadzącym działalność B+R ulgi specjalne, pozwalające odliczyć od podstawy opodatkowania nawet do 300% wydatków kwalifikowanych, obejmujących m.in. koszty pracy i płatności na rzecz instytucji badawczych. W 2014 r. ulgę taką wprowadzono również na Łotwie [Deloitte, 2014]. W tych krajach stosowane też są takie zachęty do prowadzenia działalności, jak specjalne strefy ekonomiczne czy wolne strefy finansowe. Tymczasem Estonia, stosując ogólną strategię zwiększenia atrakcyjności swojej gospodarki, zwalnia od podatku reinwestowane zyski.

Do oceny regulacji dotyczących BIZ w poszczególnych krajach można wykorzystać tzw. Indeks restrykcyjności regulacyjnej BIZ szacowany przez OECD. Główne kryterium oceny stopnia restrykcyjności stanowi dyskryminacyjny charakter stosowanych rozwiązań, występujący wówczas, gdy mają one zastosowanie jedynie do inwestorów zagranicznych. Ekspertki oceniają obowiązujące regulacje w czterech obszarach: równości praw (równego traktowania) dla kapitału zagranicznego, mechanizmów popierania lub likwidacji dyskryminacji, ograniczeń

dotyczących zatrudniania cudzoziemców oraz innych ograniczeń operacyjnych, np. otwierania filii i oddziałów, repatriacji kapitału albo nabywania gruntów przez przedsiębiorstwa zagraniczne. Ogólny wskaźnik restrykcyjności jest średnią punktów sektorowych. Ograniczenia ocenia się w skali od 0 (otwarta gospodarka) do 1 (zamknięta).

Tabela 2. Indeks restrykcyjności regulacyjnej BIZ w krajach bałtyckich

Ograniczenia	Litwa		Łotwa		Estonia	
	2006	2015	2006	2015	2006	2015
Równe traktowanie	0,026	0,026	0,018	0,014	0,024	0,014
Mechanizmy dyskryminacyjne	0	0	0	0	0	0
Zatrudnienie cudzoziemców	0	0	0	0	0	0
Inne restrykcje	0,010	0,008	0,019	0,012	0,011	0,004
Ogólna wartość	0,036	0,034	0,037	0,026	0,035	0,018

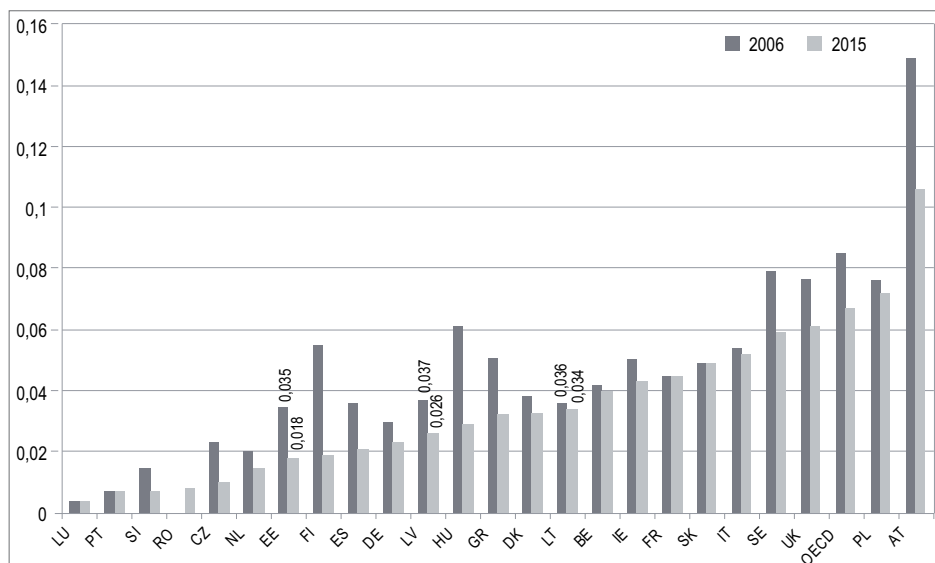
Źródło: [OECD, 2015].

Z danych zestawionych w tabeli 2 wynika, iż we wszystkich trzech krajach obszarami wolnymi od regulacji są kwestie związane z funkcjonowaniem mechanizmów dyskryminacyjnych oraz zatrudnieniem cudzoziemców. Najwyższy poziom wskaźnika równego traktowania inwestorów zagranicznych w 2015 r. odnotowano na Litwie, a przy tym od 2006 r. wskaźnik ten pozostał na tym samym poziomie. Na Łotwie i w Estonii restrykcje w tym obszarze są znacznie niższe. Należy odnotować, iż Estonia, która miała podobną do Litwy wartość analizowanego wskaźnika w 2006 r., potrafiła go znacznie zmniejszyć. W przypadku Łotwy warto też odnotować relatywnie duże znaczenie regulacji dotyczących repatriacji kapitału lub nabywania gruntów przez inwestorów zagranicznych.

Biorąc pod uwagę ogólną wartość wskaźnika restrykcyjności dla ujętych w zestawieniu OECD krajów członkowskich UE (24 kraje), można stwierdzić, iż obowiązujące w krajach bałtyckich regulacje są znacznie mniej restrykcyjne niż przeciętnie w krajach OECD. Najwyższy wskaźnik oszacowano dla Litwy, najniższy zaś dla Estonii, która w porównaniu z 2006 r. odnotowała najistotniejsze postępy. Mniej restrykcyjne regulacje w regionie EŚW posiadają tylko Czechy, Rumunia i Słowenia.

Uwarunkowania ekonomiczne napływu BIZ to przede wszystkim wielkość, potencjał i chłonność rynku krajowego oraz możliwość ekspansji na pobliskie rynki. Miarę potencjału rynku zbytu w danym kraju stanowi liczba ludności, czyli potencjalnych konsumentów. Pod względem liczby ludności największym krajem jest Litwa z ok. 2,9 mln mieszkańców w 2016 r. Łotwa posiada milion mieszkańców mniej, a w Estonii jest ich zaledwie 1,3 mln. Są to zatem rynki stosunkowo małe

w porównaniu z takimi krajami w regionie EŚW jak Polska lub Rumunia. W ciągu ubiegłych stuleci między krajami bałtyckimi wytworzyły się powiązania społeczne i gospodarcze. Naturalna integracja powoduje, że inwestorzy często postrzegają te kraje jako jeden rynek, który liczy ok. 6 mln potencjalnych nabywców [Eurostat Database]. Stosunkowo mały rynek wewnętrzny jest w pewnym stopniu kompensowany poprzez dogodnie położenie geograficzne. Kraje bałtyckie znajdują się na obszarze otaczającym Morze Bałtyckie i posiadają duże, niezamarzające porty morskie. Kraje te stanowią przyczółek do Ukrainy, Białorusi i Rosji, co można traktować jako przewagę lokalizacyjną w stosunku do konkurentów.

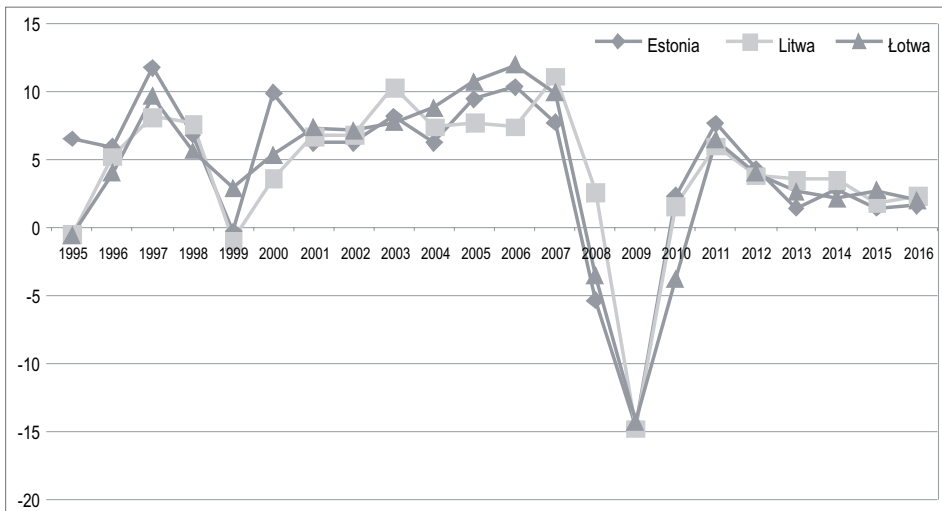
Rysunek 1. Indeks restrykcyjności regulacyjnej BIZ dla wybranych krajów w latach 2006 i 2015

Źródło: [OECD, 2015].

Istotny jest również fakt, iż mieszkańcy regionu nie są przywiązani do produktów krajowych producentów, co potwierdza procentowa wartość udziału importu w stosunku do wartości PKB przekraczająca 70% dla Litwy i Estonii i stanowiąca 57% na Łotwie [Eurostat Database].

Innym istotnym elementem, który powinno się uwzględnić w ocenie klimatu inwestycyjnego, jest dynamika wzrostu PKB. Należy zauważyć, iż proces transformacji systemowej przebiegał w krajach bałtyckich podobnie jak w większości krajów EŚW. Zainicjowane przemiany zaowocowały szeregiem skutków pozytywnych, ale także negatywnych. W latach 1989–1994 we wszystkich krajach bałtyckich obserwowano recesję transformacyjną. Kolejne lata (1994–2007) to okres nowego wzrostu gospodarczego. Niestety tendencja wzrostowa została zakłócona w latach

1998–1999 przez niekorzystne zjawiska zewnętrzne będące skutkiem kryzysu finansowo-gospodarczego w Rosji. Wskaźniki makroekonomiczne pokazują, że gospodarka litewska okazała się najbardziej podatna na wstrząsy zewnętrzne. Wychodzenie z kryzysu również odbywało się tu wolniej niż na Łotwie i w Estonii. Tym niemniej w kolejnych latach państwa bałtyckie były liderami w regionie EŚW pod względem wzrostu gospodarczego (średnioroczna stopa wzrostu PKB kształtowała się na poziomie ponad 7% dla Estonii i Łotwy i 6,3% dla Litwy). Kraje te otrzymały przydomek „bałtyckich tygrysów Europy”.

Rysunek 2. Stopa wzrostu PKB w krajach bałtyckich (w %, rok do roku)

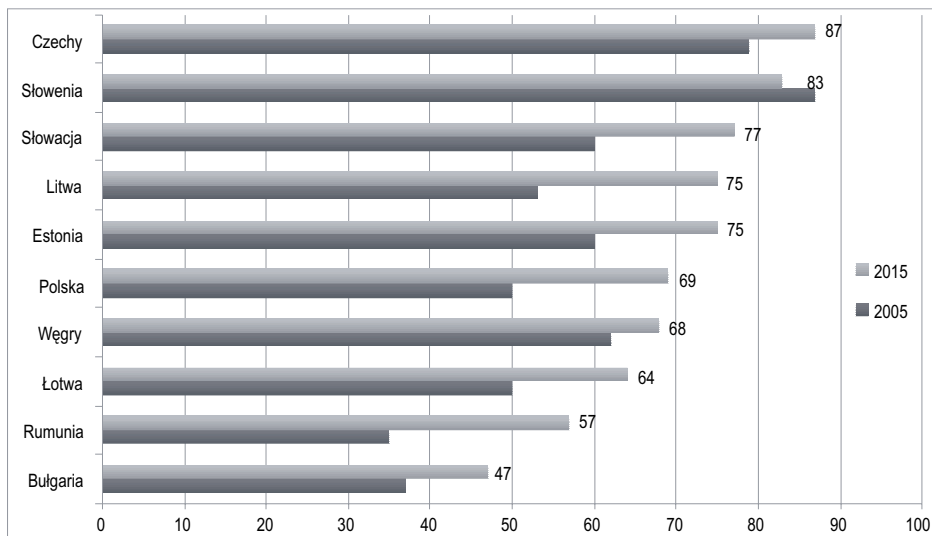
Źródło: [Eurostat Database].

W latach 2008–2009 nastąpiło ponowne załamanie koniunktury, które wynikało z wpływu światowego kryzysu gospodarczego. O ile kraje bałtyckie rozwijały się bardzo dynamicznie w okresie przedkryzysowym, o tyle ich gospodarki doświadczyły w momencie jego wystąpienia istotnego załamania. W 2009 r. poziom PKB na Litwie obniżył się o 14,8%, w Estonii o 14,7%, a na Łotwie o 14,3% w porównaniu z rokiem poprzednim. Już w kolejnym roku Litwa i Estonia odnotowały wzrost PKB w stosunku do 2009 r., natomiast na Łotwie spadkową tendencję udało się powstrzymać dopiero w 2011 r. Według Banku Światowego ze wszystkich nowych krajów członkowskich to Litwa najszybciej powróciła na ścieżkę wzrostu.

Po kryzysie gospodarczym nastąpił okres umiarkowanego wzrostu gospodarczego. Dynamika PKB w analizowanych krajach nieco się różni, lecz generalnie rzecz biorąc, tendencja się utrzymuje. Najwyższe średnioroczne tempo wzrostu

w okresie 2012–2016 wykazały Litwa (3%) oraz Łotwa (2,7%). W Estonii wskaźnik ten osiągnął wartość 2,3%.

Za najważniejsze czynniki wzrostu gospodarczego w krajach bałtyckich badacze uznają: wydatki konsumpcyjne państwa i gospodarstw domowych, wzrost eksportu, wysokość stopy procentowej, a także pomoc zagraniczną. Odnotowuje się również pozytywny wpływ członkostwa w Unii Europejskiej na wzrost gospodarczy państw EŚW oraz postępującą konwergencję dochodów z państwami Europy Zachodniej [Rapacki, 2009].

Rysunek 3. Ranking krajów EŚW pod względem wielkości PKB *per capita* według PPS w latach 2005 i 2015 (UE-28=100)

Źródło: [Eurostat Database].

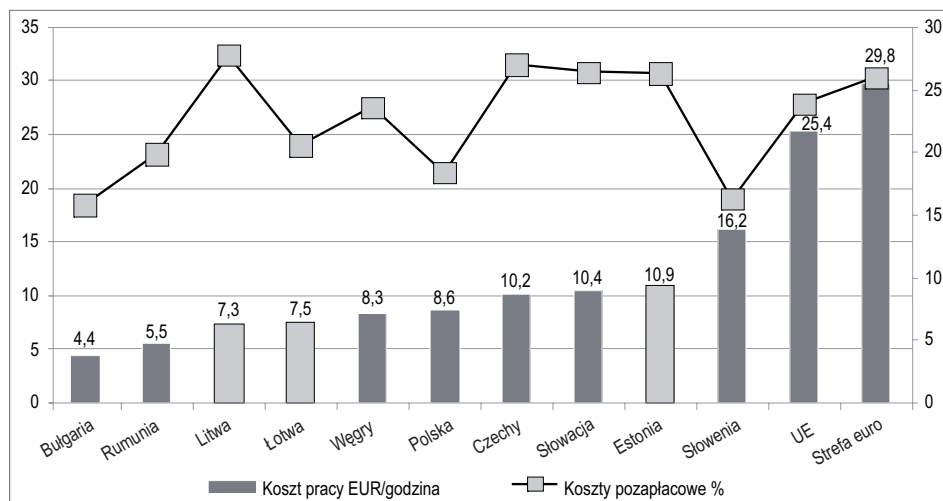
PKB *per capita* na Litwie i w Estonii dochodzi już do 75% średniej unijnej, na Łotwie 64%. W chwili przystępowania krajów bałtyckich do UE PKB *per capita* Łotwy i Litwy stanowił zaledwie 50% unijnego poziomu, a Estonii – 60%. Z powyższego wynika, iż największy progres w tym zakresie w latach 2005–2015 poczyniono na Litwie. Lepsze wyniki w kontekście konwergencji udało się osiągnąć tylko Czechom, Słowenii i Słowacji.

Równoległe z transformacją odbywał się proces integracji krajów bałtyckich z państwami Europy Zachodniej. Kraje bałtyckie wraz z innymi siedzioma krajami postsocjalistycznymi przystąpiły do UE w 2004 r. Kolejnym wyzwaniem okazało się spełnienie nominalnych kryteriów konwergencji w zakresie inflacji, deficytu budżetowego i długu publicznego, kursu walutowego oraz długoterminowych stóp procentowych, określonych w traktacie z Maastricht. Spełnienie

tych kryteriów okazało się zadaniem niełatwym, szczególnie dla Litwy, która weszła do strefy euro dopiero 1 stycznia 2015 r. Łotysze wprowadzili wspólną walutę rok wcześniej, a Estończycy – 1 stycznia 2011 r.

Do zbadania czynników, które determinują zachowanie inwestorów, niezbędna jest także ocena sytuacji na rynku pracy. Dla inwestorów bardzo istotna pozostaje dostępność pracowników dobrze wykształconych i posiadających umiejętności właściwe dla danego stanowiska, ale także koszty związane z ich zatrudnieniem. Kraje bałtyckie słyną z dobrze wykwalifikowanej i stosunkowo taniej siły roboczej. Średni koszt pracy w 2016 r. wahał się w krajach EŚW od 4,4 EUR za godzinę w Bułgarii do 16,2 EUR w Słowenii (średnia dla UE-28 sięgała 25,4 EUR, a w strefie euro – blisko 30 EUR). Koszty pracy w Estonii są jednymi z najwyższych w regionie EŚW (ok. 11 EUR), w dwóch pozostałych krajach wynoszą one znacznie mniej (nieco ponad 7 EUR). Wszystkie trzy kraje odnotowały w ostatnim roku istotny wzrost tych kosztów – w Estonii o 5,6% w porównaniu z 2015 r., na Łotwie o 6,4%, a na Litwie o 7,5%. Jest to wynik wzrostu wynagrodzeń w tych krajach. Udział w koszcie pracy kosztów pozapłacowych, do których zalicza się wszystkie składki oraz koszty pracy, jakie ponosi przedsiębiorca poza wynagrodzeniem bezpośrednim, wynosił w UE średnio 23,9%. Z przedstawionych danych wynika, że najwyższe obciążenie pozapłacowe mają przedsiębiorcy na Litwie (ok. 28%) i w Estonii (ponad 26%). Warto dodać, iż na Litwie udział tych kosztów był najwyższy w regionie EŚW.

Pozornie wydawać by się mogło, że niskie koszty pracy implikują niski poziom jakości siły roboczej. Tak jednak nie jest, bowiem blisko 34% ludności na Litwie

Rysunek 4. Koszty pracy w krajach EŚW w 2016 r.

Źródło: [Labour costs in the EU].

i w Estonii oraz ok. 29% na Łotwie posiada wyższe wykształcenie [Eurostat Database]. Są to najlepsze wskaźniki dla regionu EŚW i znacznie wyższe niż średnia UE. Sytuacja taka może świadczyć o dojrzałości edukacyjnej krajów bałtyckich, a także o zrozumieniu, iż wykształcenie społeczeństwa jest niezmiernie ważnym czynnikiem wpływającym na wzrost gospodarczy i stanowiącym przewagę konkurencyjną.

Istotne znaczenie dla prowadzenia działalności gospodarczej w danym kraju ma także wysokość podatków. Niekiedy może ona nawet przesądzić o kierunku zagranicznej ekspansji. Podatki dochodowe w krajach bałtyckich kształtują się od 15% na Litwie do 23% na Łotwie, generalnie jednak są one w porównaniu z krajami Europy Zachodniej stosunkowo niskie. Niższe niż na Litwie stawki podatkowe w regionie EŚW oferuje tylko Bułgaria (10%) [Taxation trends in European Union, 2016].

Tabela 3. Przyjazność systemu podatkowego w krajach bałtyckich w 2016 r.

Wyszczególnienie	Litwa	Łotwa	Estonia
Stawki PIT (%)	15	23	20
Stawki CIT (%)	15	21	20
Stawki VAT (%)	21	21	20
Liczba płatności	11	7	8
Liczba godzin	171	193	81
Stopa podatkowa TTR (% zysków)	42,6	35,9	49,4

Źródło: [PwC, 2016].

Jeśli natomiast oceniać ogólny poziom fiskalizmu za pomocą wskaźnika Total Tax Rate (TTR), wnioski są mniej optymistyczne. Wysokość obciążenia wszystkimi podatkami mierzona odsetkiem zysków najwyższa jest w Estonii (blisko 50%), znacznie wyższa niż dla UE-28 (ok. 41%). Najmniej wypracowanych zysków w postaci podatków płaci przedsiębiorca prowadzący działalność na Łotwie (ok. 36%).

Mimo iż na Litwie i Łotwie stosowane są ulgi proinwestycyjne, to właśnie estoński system uznaje się za wzorzec do naśladowania. Od 2000 r. wypracowany w tym kraju zysk przeznaczony na reinwestycję w rozwój spółki jest całkowicie wolny od opodatkowania, co oznacza zerową efektywną stawkę podatku dochodowego od osób prawnych. Dodać należy, iż mimo stosowania takiej polityki podatkowej Estonia jest jedynym krajem w regionie EŚW, który od 2010 r. notuje nadwyżkę budżetową (0,1% PKB w 2015 r.) oraz najniższy dług publiczny (ok. 10% PKB). Dług publiczny na Litwie sięgał w 2015 r. 42,7% PKB, a na Łotwie 36,3%. Jest to znacznie więcej niż w Estonii, ale mniej niż np. w Słowenii czy na Węgrzech (odpowiednio 83,1% i 74,7%). Na Litwie wskaźnik ten jednak, poczynając od 2009 r., systematycznie wzrasta.

Mówiąc o systemie podatkowym, należy pamiętać, że dla inwestorów zagranicznych istotna jest nie tylko wysokość stawek podatkowych, ale też efektywność systemu podatkowego (spójność, klarowność, maksymalnie uproszczone regulacje i procedury). Na przykład czas, jaki poświęca na dopełnienie wszystkich podatkowych formalności modelowy przedsiębiorca na Litwie, jest dwukrotnie dłuższy niż w Estonii.

3. Bariery inwestycyjne

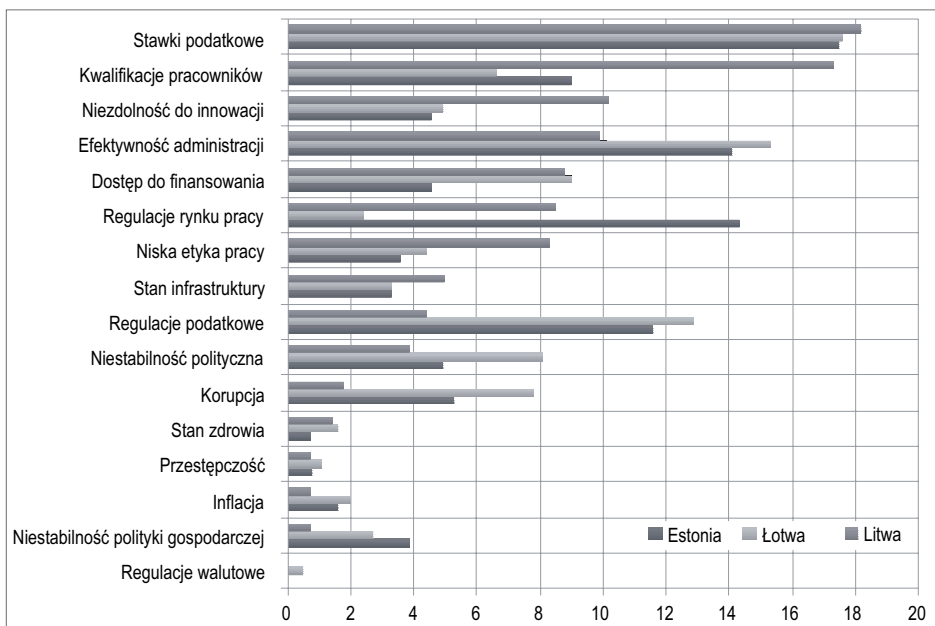
Oprócz omówionych powyżej czynników zachęcających do inwestowania w krajach bałtyckich wymienić należy również szereg barier inwestycyjnych. Pomocne w tym będzie zestawienie wyników ankietowania biznesmenów przeprowadzane co roku przez ekspertów Światowego Forum Ekonomicznego (WEF). Ankieta zawiera pytania pozwalające określić największe bariery w prowadzeniu działalności gospodarczej w danym kraju. Spośród 16 barier działalności gospodarczej uwzględnionych przez WEF połowę można uznać za odnoszące się do otoczenia regulacyjnego i jakości rządzenia (efektywność administracji publicznej, regulacje podatkowe, regulacje rynku pracy, korupcja, stawki podatkowe, stabilność polityczna i polityki gospodarczej oraz regulacje walutowe), a 8 do pozostałych czynników, takich jak szeroko pojmowana infrastruktura oraz inne elementy otoczenia makroekonomicznego.

Zestawienie odpowiedzi respondentów z ostatniego raportu WEF *The Global Competitiveness Report 2016–2017* prezentuje rysunek 5.

Cztery czołowe bariery dla Litwy można uznać za regulacyjne – biurokracja, regulacje podatkowe, regulacje rynku pracy oraz wysokość stawek podatkowych. W dalszej kolejności wymienia się brak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach. Podobna sytuacja ma miejsce na Łotwie – biurokracja, regulacje podatkowe, stawki podatkowe i niestabilność polityczna, a dostęp do finansowania uplasował się na piątej pozycji. W Estonii największe przeszkody w prowadzeniu biznesu stanowią wysokość stawek podatkowych oraz biurokracja, czyli bariery regulacyjne. Pozostałe trzy miejsca przypadły barierom ekonomiczno-społecznym, takim jak brak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach i zdolność do innowacji, a także dostęp do finansowania.

W porównaniu z wynikami ankietowania z poprzednich lat zauważalna jest ogólna tendencja dla tych krajów: respondenci znacznie lepiej postrzegają warunki odnoszące się do infrastruktury oraz inne uwarunkowania makroekonomiczne (np. inflacja czy etyka pracy), gorzej zaś regulacyjne (regulacje podatkowe i rynku pracy, wysokości stawek podatkowych). Łączny udział tego typu barier

w strukturze odpowiedzi w 2016 r. stanowił: dla Litwy – blisko 72% (wobec 60% w 2008 r.), dla Łotwy – ponad 67% (54%) i dla Estonii – ponad 47% (40%).

Rysunek 5. Główne utrudnienia w prowadzeniu działalności gospodarczej w krajach bałtyckich według WEF w 2016 r. (udział odpowiedzi w %)

Źródło: [World Investment Reports].

Na podstawie powyższego można jednoznacznie stwierdzić, iż w opinii przedstawicieli biznesu słabym punktem tych krajów w kontekście przyciągania BIZ (w większym lub mniejszym stopniu) są nieodpowiednie otoczenie regulacyjne i jakość rządzenia. Warto zatem bardziej szczegółowo przyjrzeć się tym czynnikom, które stanowią o niskiej konkurencyjności krajów bałtyckich. Badania Banku Światowego dotyczące standardów rządzenia wskazują na istotne zapóźnienia w stosowaniu zasad dobrego rządzenia w krajach bałtyckich na tle innych państw europejskich. Pojęcie „dobrego rządzenia” (*good governance*) zostało wprowadzone przez Bank Światowy na początku lat dziewięćdziesiątych i jest analizowane za pomocą sześciu podstawowych wskaźników (tab. 4).

Zamieszczone w tabeli 4 wartości wskaźników pokazują, że według ekspertów Banku Światowego kraje bałtyckie osiągają niskie standardy we wszystkich wymiarach dobrego rządzenia, przede wszystkim w zakresie kontroli korupcji i stabilności politycznej. Nisko oceniono także efektywność rządzenia. Generalnie rzecz ujmując, notowania Estonii są nieco wyższe niż Litwy i Łotwy, szczególnie w kontekście jakości regulacji.

Tabela 4. Jakość rządzenia wg wskaźników programu *Governance Matters 2015*

Wyszczególnienie	Litwa	Łotwa	Estonia
Efektywność rządu	1,2	1,1	1,1
Kontrola korupcji	0,6	0,4	1,3
Stabilność polityczna	0,7	0,5	0,6
Egzekwowanie prawa	1,0	0,8	1,3
Jakość regulacji	1,3	1,1	1,7
Wolności obywatelskie	1,0	0,8	1,2

Objaśnienie: punkty mierzone w skali od -2,5 do +2,5, gdzie +2,5 oznacza ocenę najlepszą

Źródło: [Worldwide Governance Indicators 2015].

Słabym miejscem wielu krajów EŚW, w tym Litwy oraz Łotwy, jest wysoki poziom korupcji. Powoduje to zapewne wątpliwości w kwestii transparentności decyzji tych rządów, rozstrzygania przetargów czy też przyznawania pozwoleń i licencji. Poziom korupcji jest mierzony przez WEF wskaźnikiem wolności od korupcji. Im większa wartość wskaźnika (maksymalnie 7), tym kraj uznaje się za bardziej transparentny. Wartość tego wskaźnika dla Estonii zbliża się do 5, co można uznać za niezły wynik (najwyższe notowanie z krajów UE ma Finlandia – 6,2). Pozostałe dwa kraje, choć osiągają znacznie niższe wyniki (Litwa – 3,8, Łotwa – 3,6), w porównaniu z innymi krajami EŚW wypadają dobrze (Polska ma wskaźnik 3,7) [WEF, 2016].

Na zakończenie nieco uwagi warto poświęcić jeszcze jednej barierze, a mianowicie brakowi wystarczającej liczby wykwalifikowanych pracowników. Problem ten najbardziej dotkliwie odczuwają biznesmeni estońscy, ale jego ranga będzie wzrastała i dla pozostałych dwóch krajów. Deficyt ten wynika nie tyle z braku kwalifikacji u pracowników, ile z niedoboru samych pracowników. Niekorzystna sytuacja demograficzna (spadek urodzeń i liczby zawieranych małżeństw) oraz wysoka emigracja powodują, iż liczba mieszkańców w tych krajach sukcesywnie spada. W ciągu ostatnich 16 lat na Litwie ubyłoby ponad 600 tys. osób, na Łotwie – ponad 400 tys., natomiast w Estonii 85 tys. Cały rynek bałtycki stracił ponad milion konsumentów. Prognozy wykonane przez Eurostat wskazują na dalsze kurczenie się populacji w tych krajach, lecz w bardzo różnym stopniu. Do 2080 r. Litwa straci kolejnych 1,2 mln mieszkańców, Łotwa – 685 tys., a Estonia – 176 tys. [Eurostat Database]. Jak widać, ubytek ludności w Estonii jest najmniejszy, lecz nie trzeba zapominać, iż to kraj dwukrotnie mniejszy niż Litwa. Zapewne dlatego tam przedsiębiorcy już odczuwają braki siły roboczej. Aby zapobiec temu problemowi, rząd Estonii przedstawił niedawno poprawki do swojego prawa imigracyjnego, ułatwiając zatrudnianie wysoko wykwalifikowanych pracowników z zagranicy.

Podsumowanie

Wybierając miejsce lokalizacji kapitału, inwestorzy zagraniczni zazwyczaj biorą pod uwagę trzy czynniki – dostępność zasobów, możliwość sprzedaży dóbr i usług i możliwość ograniczenia kosztów. Przyciągnięcie inwestycji zagranicznych na swój teren to zadanie niełatwe z powodu ostrej konkurencji w regionie EŚW oraz rywalizacji między krajami bałtyckimi. Kluczowym zadaniem jest identyfikacja zestawu czynników zachęcających do podejmowania BIZ lub odwrotnie – zniechęcających do ich dokonywania.

Kraje bałtyckie stosują różne polityki proinwestycyjne. Estonia prowadzi politykę mającą na celu zwiększenie ogólnej atrakcyjności gospodarki, natomiast Litwa i Łotwa stosują strategię ukierunkowaną, zachęcając do inwestycji zagranicznych w centra technologiczne. W tych krajach oferuje się też takie zachęty do prowadzenia działalności, jak specjalne strefy ekonomiczne czy wolne strefy finansowe.

Analizowane kraje cechuje szybki wzrost gospodarczy, korzystny system podatkowy, niskie koszty pracy, wysoki stopień ochrony inwestorów, a także wykwalifikowana siła robocza. Stosunkowo mały rynek wewnętrzny w pewnym stopniu jest kompensowany poprzez dogodne położenie geograficzne, ułatwiające ekspansję na rynki krajów WNP. Dodatkowy atut stanowi bliskość rynków Europy Zachodniej. Litwa, Łotwa i Estonia są bardzo silnie związane z krajami skandynawskimi, z których pochodzi większa część BIZ.

Zasadniczymi przeszkodami w napływie BIZ są nieodpowiednie otoczenie regulacyjne i jakość rządzenia, w szczególności wysoki poziom korupcji oraz niska efektywność rządzenia. Do wyzwań stojących przed krajami bałtyckimi zalicza się także brak wystarczającej liczby wykwalifikowanych pracowników, która wynika z systematycznego ubytku ludności oraz rosnącej emigracji zarobkowej.

Uogólniając, można stwierdzić, iż najbardziej atrakcyjnym miejscem do inwestowania wśród krajów bałtyckich jest Estonia, co wynika z szeregu niekwestionowanych przewag lokalizacyjnych. Tym niemniej część tych przewag traci na wartości w konfrontacji z takimi krajami EŚW, jak Polska, Rumunia czy Bułgaria, które absorbują blisko 70% BIZ tego regionu.

Bibliografia

- Balcerowicz L., 1997, *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przelomu epok*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Deloitte, 2014, *Ulgi podatkowe najlepszą zachętą. Raport*, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/press-releases/articles/Ulgi-podatkowe-najlepsza-zacheta.html> [dostęp: 21.03.2017].
- Dunning J.H., 2008, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.

- European Commission Report, 2014, *A Study on R&D Tax Incentives*, Working Paper no. 52. Eurostat Database, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [dostęp: 02.04.2017].
- Labour costs in the EU*, Eurostat, Newsrelease, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7968159/3-06042017-AP-EN.pdf/6e303587-baf8-44ca-b4ef-7c891c3a7517> [dostęp: 04.04.2017].
- OECD, 2003, *Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies*, London.
- OECD, 2015, *FDI Regulatory Restrictiveness Index*, <http://www.oecd.org/investment/fdiindex.htm> [dostęp: 28.03.2017].
- PwC, 2016, *Paying Taxes 2016*, PwC and World Bank Group, <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016.pdf> [dostęp: 02.04.2017].
- Przybylska K., 2008, *Klimat inwestycyjny w kraju goszczącym inwestorów zagranicznych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni, nr 7.
- Rapacki R., 2009, *Wzrost gospodarczy w krajach transformacji. Konwergencja czy dywergencja?*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rymarczyk J., Błaszczyk M., Michalski B., Niemiec M., Niemiec W., Wróblewski M., 2008, *Klimat inwestycyjny Dolnego Śląska w ocenie bezpośrednich inwestorów zagranicznych*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław.
- Stawicka M.K., 2015, *Wspieranie bezpośrednich inwestycji zagranicznych przez zachęty inwestycyjne w wybranych krajach europejskich*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 214.
- Taxation trends in European Union*, 2016, http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2016/econ_analysis_report_2016.pdf [dostęp: 02.04.2017].
- WEF, 2016, *Competitiveness Rankings. Select Index Components*, <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/> [dostęp: 04.04.2017].
- Witkowska J., 1996, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie Środkowowschodniej. Próba interpretacji na gruncie teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych i teorii integracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- World Investment Reports, UNCTAD, <http://unctad.org/en/pages/DIAE/World%20Investment%20Report/WIR-Series.aspx> [dostęp: 01.04.2017].
- Worldwide Governance Indicators 2015*, World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home> [dostęp: 26.03.2017].

A. Grynia (✉) grynia@uwb.edu.pl

Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie, Uniwersytet w Białymstoku,
Naugarduko g. 76, Wilno, LT-03202, Litwa